

František Hruška*

KULTURA MANJŠIN, KULTURA SOŽITJA

Dovolj je površen pogled na jezikovni in etnični zemljevid Evrope, da se zavemo različnosti in bogastva oblik, ki nam jih je zapustila kratka ali dolga – odvisno pač od gledišča – zgodovina evropske civilizacije. Gornja samostalnika sem uporabil namenoma, zato da bi z njima označil pisano podobo sodobne Evrope. Dejstvo je, da imamo to različnost lahko za negativen ali pozitiven dejavnik. V preteklosti, v obdobju, ko so se konstituirale neodvisne narodne države, so bile zahteve raznih etničnih skupin, ki so želele imeti enake pravice kot etnije – narodi, s političnega stališča razumljene kot nevarnost, ki je ogrožala ozemelsko in politično enotnost rojevajočih se držav. Etnije, ki jim je uspelo priti do lastne neodvisne države, so pogosto uporabljale strukture administracije in oblasti, zato da bi ustavile svojo notranjo diferenciacijo in zato da bi svojo državo politično, kulturno in jezikovno homogenizirale. Nasprotovanje manjšinskih etničnih skupin, ki so se znašle utegnjene v te nove organizacijske enote in niso hotele sprejeti te logike, pri kateri je šlo za *raison d'état*, je pomenilo moteči dejavnik in je bilo zato zatirano. Šlo je za logiko novih vladajočih narodov, ki so tako hoteli na mednarodnem polju zagotoviti prostor svojim novim suverenim državam. Takšne težnje državnih tvorb lahko najdemo bodisi v šestnajstem bodisi v devetnajstem ali dvajsetem stoletju, odvisno od tega, kdaj se je kaka država znašla v obdobju konstituiranja. Država, ki je že postala trdna, ki se v svojih temeljnih prerogativah ne čuti ogroženo, se bolj nagiba k temu, da prisluhne glasu manjšin, ki ostajajo na njenem ozemlju. Najbrž bo to eden izmed razlogov, gotovo pa ne edini, zaradi katerih je v Evropi v zadnjih desetletjih dozorel od prejšnjega drugačen koncept, ki zadeva prisotnost etnij, različnih od večinske, znotraj posameznih držav. Na to prisotnost se ne gleda več kot na potencialno nevarnost za narodno enotnost, ampak kot na obogatitev kulturne dediščine, ki pripada celotni skupnosti. Gre za težnjo, ki jo je treba krepiti, vendar je za njeno uresničitev potrebno pripraviti pogoje, zato da bi bile zagotovljene pravice vsem manjšinam in vsem narodom, ki živijo v Evropi.

Sožitje med dvema etničnima skupinama na istem ozemlju zastavlja podobne probleme ne glede na kraj, kjer obstaja. Do istega zaključka je prišel tudi Aleš Lokar v svojem prispevku na okrogli mizi med tržaškimi pisatelji pred kakim letom v Parizu. Prevzet je bil ob dejstvu, da podoba, kot jo je opisal eden od udeležencev konference v New Orleansu leta 1986, namenjene vprašanju sožitja med angleško in francosko govorečimi v Quebecu, »izredno spominja na podobo, znano človeku, ki tako kot on vsak dan doživlja izkušnjo podobnega odnosa med italijanščino in slovenščino v Trstu in v pokrajini Furlaniji-Juljski krajini. Čeprav so na globalni ravni razlike, ki zadevajo jezikovno razširjenost in prestiž med francoščino in angleščino na eni strani ter italijanščino in slovenščino na drugi, zelo pomembne, je bistvo lokalnih odnosov isto. Do istih zaključkov pridemo na primer,« nadaljuje Lokar, »če obiščemo deželo, kakršna je Finska, in opazujemo odnos med finščino in švedščino, ki jo govori švedska narodna manjšina na Finskem. Kar je pomembno, nista toliko globalni status in razširjenost določenega jezika... kolikor dominantna pozicija, ki jo ta ima na lokalni ravni. Skupina, ki z lokalnega stališča socialno prevlada, ne

* Kulturni ataše slovaške ambasade v Italiji.

glede na to, kateri jezik uporablja, poskuša vsiliti rabo tega jezika prevladani skupini.«

Stremenje k dominantni poziciji, pomanjkanje strpnosti in spoštovanja do šibkejšega jezika in kulture so pogosto temelj slabih odnosov med dvema etnijama, ki živita na istem ozemlju.

Toda položaj manjšin v Evropi je kljub splošno razširjeni logiki odnosov moči zelo raznolik. Pravzaprav se ti položaji razlikujejo prav na osnovi veljavnosti teh splošnih pravil. Za določeno manjšino na primer je zelo pomembno, če njene zahteve podpira država s prebivalci iste narodnosti, ki govorijo isti jezik. Nenehna podpora države pri tem, da bi se uveljavile pravice njene manjšine na ozemlju neke druge države, navadno njene sosede, pripelje do situacije, ko je o tegobah te manjšine obveščena mednarodna javnost ne glede na to, kakšno mero pravic manjšina ima. Odločilen ni dober ali skrb zbujač položaj manjšine, ampak skrb države, ki prevzame vlogo njenega branilca. O pravicah manjšine, ki je v resnično težkem položaju, se govori mnogo manj, če nima takšnega varuha, ki bi skrbel za njene interese. Jasno je, da je stališče države, ki ima manjšino na svojem ozemlju, drugačno od stališča države, ki ima svojo manjšino na ozemlju druge države. Vsaka država pozna skušnjavo, da v zvezi z manjšinami različno ukrepa: na en način, ko gre za njeno lastno manjšino na drugi strani meje, in drugače, ko gre za manjšine znotraj njenih meja. Razumljivo je, da je trud skupnih evropskih institucij – od Sveta Evrope do novejšega Pakta o evropski stabilnosti – usmerjen k zagotavljanju enakih pravic in razvojnih možnosti vsem manjšinam. Kakšno vlogo lahko v tem napornem procesu emancipacije vseh narodov in narodnih manjšin v Evropi odigra kultura? Zelo pomembno in izredno pozitivno, če bo zmožla ohraniti svoje humanistično bistvo in svoje sporočilo o resnici in razumevanju. Tudi v obdobjih, ko so sožitje različnih etničnih skupin na istem ozemlju označevale napetosti in huda nasprotja, je literatura, na primer, nudila svoj pomirjajoč prispevek z elementi razumevanja, strpnosti in odpuščanja. Omejujem se na navajanje dveh primerov, o katerih se je že govorilo na prejšnjih tovrstnih srečanjih. Fulvio Tomizza, pisatelj istrskega izvora, priča mirnega sožitja, konfliktov in prisilnega izseljevanja prebivalcev rodne zemlje, je ustvaril poezijo, upovedal bolečino, a tudi medetnično razumevanje, ki spremlja življenje junakov njegovih romanov. Neki drug pisatelj, Slovak Ladislav Ballek, v svojih delih pripoveduje zgodbe o ljudeh, ki živijo na obmejnem ozemlju med Slovaško in Madžarsko in v spominu ohranjajo različne izkušnje dolgotrajnega sožitja med tamkajšnjimi Slovaki in Madžari. Simptomatičen je eden izmed njegovih junakov in eden izmed protagonistov romana *Akacije*, doktor Varga; iz svoje globoke humanosti, ki mu je lastna kot človeku in kot zdravniku, ki je bil priča ljubezni in sovraštva med člani obeh etničnih skupin, se noče identificirati z eno samo izmed njiju: življenje in časi ga privedejo do tega, da se čuti do iste mere Slovak, Madžar ali Nемеc, tako kot ga čustva in odnosi z njegovimi dragimi privedejo do tega, da živi najprej z enimi, nato z drugimi in na koncu z vsemi skupaj. Družine so na teh mešanih ozemljih pogosto nosilke vseh prisotnih kultur in pogosto so žal tudi žrtve etničnih nesoglasij, takšnih, ki mnogokrat izvirajo iz prizadevanj, porojenih daleč od krajev, kjer živi mešano prebivalstvo. Prav Tomizza je v svojem prispevku na prejšnjem tržaškem srečanju opozoril na razhajanje med konkretno vsakdanjo izkušnjo sožitja različnih narodov in logiko velike zgodovine, ki se odloča v oddaljenih političnih središčih. Tudi Istrani z mešanih ozemelj so bili, tako kot mnogi drugi, nedolžne žrtve velikih narodnih gibanj, ki so jih sprožala strastna hotenja po moči ali prevladi.

Videli smo, tudi v bližnji preteklosti, da umetnost in kultura nista imuni za

skušnjave, pri katerih gre za oportunistem ali hotenje po moči. Lahko pa sta močni nosilki sporočil o svobodi posameznika in o ubranem sožitju, ki bi boleči izkušnji preteklosti upravičeno sledila. Da bi kultura prispevala k združitvi in sožitju med narodi, mora biti skupna last vseh. Kultura manjšine mora biti del kulture države, v kateri manjšina živi, tako kot je manjšina del kulture države, v kateri sta njen jezik in njen narod dominantna. Praška književnost v nemškem jeziku predstavlja obogatitev tako za nemško kot za češko kulturo. Italijanska kultura v Istri mora predstavljati hkrati prispevek k hrvaški in k italijanski kulturi, tako kot mora biti kultura madžarske manjšine na Slovaškem nekaj, kar je skupno vsemu prebivalstvu države, pustiti pa mora svojo sled tudi v madžarski kulturi. Doslej je tudi na literarnem področju prevladovala nacionalna logika: prej smo se nagibali bolj k ukvarjanju s quebeško francosko literaturo kot s kanadsko literaturo v francoskem jeziku ali s slovaško literaturo na Madžarskem ali z madžarsko literaturo na Slovaškem. Nova evropska resničnost nudi možnost, da se pri naslovih, na katere so se »pošiljala« kulturalna in tudi literarna sporočila – slednja so bolj vezana na instrument jezika –, nekaj spremeni.

Spomniti pa želim še na neki dejavnik, ki postaja vse bolj aktualen. Skrb za kulturo manjšin – ta mora odslej biti povezana s skrbjo za kulturo nasploh, da ne postane samo kratkočasna zabava s komercialnimi cilji ali pa različica reklamiranja z umetniškimi pretenzijami. Kulture manjšin ne bodo imele skušnjav, da bi proizvajale cenene televizijske sage. Prisiljene bodo živeti na drugih področjih in pomoč, da na teh preživijo, lahko pomaga celotni kulturi, da se izogne temu, da bi se na trgu konzumirala kot barvno enoten proizvod.

Iz italijanščine prevedla Martina Ožbot